

**Pr. prof. univ. dr. Leontin Popescu,
Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie,
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați**

ARS MEDICA ET CURA PASTORALIS. GRIJA PENTRU CEI BOLNAVI ÎN BISERICA ANTICĂ

Abstract: *The writings of the Holy Fathers reveal a variety of attitudes towards medicine, from forms of recognition of it and extreme trust in doctors' prescriptions to reasons for mistrust; However, there is almost always a Christian concern to legitimize medicine as a useful tool for healing, but at the same time to consider it a gift from God who instituted it. Numerous testimonies also convey the metaphor of Christ "medicus", variously expressed and spread both in the East and in the West. From the union of Christian care and professional medicine were born the first hospitals, also inspired by the Christian hospitality and philanthropy available in various settlements in both the East and the West. The new structures established themselves as treatment centers and effectively assumed a monopoly on universal medical practice.*

Keywords: *Christ, doctor, asylum, hospital, care, etc.*

I. Virtutea iubirii ca promotoare a filantropiei în biserică

„Aceasta este porunca Mea: să vă iubiți unul pe altul, precum v-am iubit Eu” (In 15:12). Asemenea cuvinte, pronunțate de Mântuitorul Iisus Hristos cu puțin timp înainte de patima Sa, au rămas centrale în conștiința Bisericii pentru fundamentarea misiunii sale în lume. Și putem să afirmăm fără să greșim, că în toate epocile, Biserica a manifestat o mare atenție pentru a răspunde la această poruncă evanghelică, adaptându-se în fiecare moment la numeroasele schimbări ale istoriei și la numeroasele necesități ale societății umane. De la cel mai celebru exemplu și anume al împăratului Iulian Apostatul (361-363), care în

tentativa sa de a reînvia păgânismul se lamenta de faptul că ucenicii lui Hristos au dat dovadă de filantropie chiar și pentru păgânii care se aflau în dificultate¹, și până la instituționalizarea filantropiei și a asistenței sociale din timpurile înființării universităților² și din perioada contemporană, putem aduce numeroase mărturii în care Biserica și-a arătat slujirea de Bun samarinean.

Filantropia, milostenia, primirea străinilor, grija pentru orfani și văduve, vindecarea și alinarea bolnavilor, exercitate de Biserică de-a lungul timpului, sunt tot atâtea manifestări ale virtuții iubirii exemplificată plenar de Dumnezeu prin Însuși Fiul Său, Iisus Hristos sub două acțiuni de vindecare: asupra sufletului, prin iertarea păcatelor și puterea cuvântului de evanghelizare și asupra trupurilor, prin puterea vindecării miraculoase. Textele Evangheliei demonstrează că Iisus îi vindecă pe cei bolnavi mai întâi la suflet și apoi la trup: păcatele le sunt iertate, credința îi vindecă, îi mântuiește. Și din acest punct de vedere, opera terapeutică a lui Hristos este parte integrantă a operei de mântuire a neamului omenesc. Sf. Evanghelist Matei este cel care rezumă astfel misiunea Mântuitorului:

„Și a străbătut Iisus toată Galileea, învățând în sinagogile lor și propovăduind Evanghelia împărăției și tămăduind toată boala și toată neputința în popor. Și s-a dus vestea despre El în toată Siria și aduceau la El pe toți cei ce se aflau în suferințe, fiind cuprinși de multe feluri de boli și de chinuri, pe demonizați, pe lunatici, pe slăbănogi, și El îi vindeca“ (Mt 4:23-24).

1. Salaminus Hermias SOZOMENUS, „*Historia Ecclesiastica*, Libro V, 16: Arsacio sacerdoti Galatiae“, în: PG, 57:1262D-1266, aici 1263: „Turpe enim fuerit, ex Iudaeis quidem neminem mendicare; impios vero Galilaeos praeter suos pauperes, etiam nostros alere: nostros autem mendicos nostra ope ac subsidio destitutos videri“ (trad. n. „Ar fi rușinos, în timp ce evreii nu au cerșetori, iar galileenii (creștinii) nelegiuți îi hrănesc pe săracii lor și pe ai noștri împreună, să vedem că poporului nostru nevoiaș îi lipsește ajutorul pe care i-l datorăm“).

2. Universitatea din Salerno pare a fi mai veche decât cea din Bologna și cunoscută în epocă în mod special ca o foarte bună școală de medicină, cu legături foarte strânse cu Orientul Bizantin: cfr. Charles H. HASKINS, „*L'origine delle università*“, în: Girolamo ARNALDI, *Le origini dell'Università*, Il Mulino, Bologna, 1974, pp. 33-84, aici p. 36; vezi și Pr. Leontin POPESCU, *Începuturile învățământului universitar european*, ISTROS, Brăila, 2012, p. 38.

Pentru aceasta Mântuitorul este recunoscut și slăvit ca cel mai Mare Medic, nu doar al sufletelor, ci deopotrivă și al trupurilor³.

Atât în Orient, cât și în Occident, titlul de „medic“ a fost atribuit nu doar Mântuitorului Hristos, ci și profeților și marilor personalități din Vechiul Testament, dar și apostolilor, episcopilor, preoților, diaconilor și oamenilor Bisericii⁴. În mod analogic, Sfinții Părinți din perioada antică a creștinismului și-au asumat noțiunile și metaforele din practica medicală a timpului lor pentru a ilustra diferitele momente și moduri ale terapiei spirituale. Este celebră afirmația Sf. Ioan Gură de Aur privind preoția și preotul:

„Cei care vindecă trupurile oamenilor au la dispoziție o mare cantitate de medicamente, fel de fel de instrumente medicale și de mâncăruri potrivite pentru bolnavi; [...]. Dar pentru preoți nu este un alt instrument sau metodă de vindecare în afara de învățătura prin cuvânt“⁵.

În cadrul metaforei *Hristos Medicus*, creștinii definesc astfel figura medicului ideal, a ceea ce ar trebui să fie un medic: ca *bonus medicus*; datoria lui morală (*officium*) constând în dragostea față de oameni (*filantropia*); Un astfel de medic tratează pe toată lumea fără deosebire, dându-le tuturor medicamentele potrivite; tratament gratuit; el asistă și bolnavul fără speranță și consideră că este o onoare să vindece boli care trezesc dezgust.

Imaginea lui Hristos ca Medic oferă în această perioadă oportunitatea de a trata argumentativ anumite aspecte ale comportamentului profesional al medicului în general, stabilind în același timp un paralelism cu acțiunea lui Hristos față de credincios. Astfel, în ceea ce privește primul contact dintre medic și pacient, în mod normal acesta

3. Calisto VENDRAME, „La guarigione dei malati come parte integrante dell'evangelizzazione“, în: *Camillianum*, 2 (1991), pp. 28-35, aici p. 30.

4. Clementina MAZZUCCO, „Gesù e le guarigioni di indemoniati“, în: *Io sono il Signore, colui che ti guarisce. Malattia versus religione tra antico e moderno. Atti del Convegno internazionale, Roma, 26-29 maggio 2010*, Edizioni Dehoniane, Bologna, 2011, pp. 179-197, aici pp. 196-197.

5. S. JOANNES CHRYSOSTOMUS, „De sacerdotio“, în: *PG* 48:623-692, aici IV, 3, col. 665: „Humana certe corpora curantibus varia inventa sunt medicamina, diversorum instrumentorum apparatus, alimenta aegrisvaletudinem [...] Hic vero nihil simile excogitari potest; sed una post operum exemplarum datur machina viaque ad curationem, semper verbi doctrina“.

se bazează pe un raport de încredere, pe când în cazul lui Hristos, dimpotrivă, Acesta își asumă toată inițiativa, venind în întâmpinarea celui în nevoie⁶. Caracteristicile medicului creștin ideal, modelate după *medicus bonus* prin excelență, adică Hristos, reies direct sau indirect din toată literatura medicală antică târzie (sec. IV și V), care este puternic influențată, pe de o parte, de declinul cercetării și, pe de altă parte, este mai sensibilă ca niciodată la nevoile practice ale pacientului obișnuit⁷.

Imaginea lui Hristos – MEDICUS în primele trei secole de creștinism nu a fost uitată, ci dimpotrivă, ajutorul și grija pentru cei în suferință au determinat crearea unei culturi⁸ a filantropiei și a asistenței pentru cei bolnavi de-a lungul timpului sub forma unui triplu imperativ: – îngrijirea celor bolnavi și nevoiași trebuie să fie universală, fără nicio discriminare, potrivit cuvintelor Sf. Ap. Pavel: „Nu mai este iudeu, nici elin; nu mai este nici rob, nici liber; nu mai este parte bărbătească și parte femeiască, pentru că voi toți una sunteți în Hristos Iisus” (Ga 3:28); – îngrijirea bolnavilor trebuie să fie expresie a iubirii lui Dumnezeu arătată prin Fiul Său, Iisus Hristos, care a primit și a tămăduit pe toți bolnavii; – apărarea vieții oricărui om care este în nevoie de la concepere până la apusul natural al său.

Primul semn că Biserica întemeiată pe Jertfa lui Hristos este interesată de cei în suferință și în nevoi a fost valorizarea omului într-o nouă viziune antropologică: personalist-ontologică. Omul este persoana de dialog cu Dumnezeu și cu semenii. În viziunea creștină, întemeiată pe primele capitole ale Genezei, este evident modul în care Dumnezeu a stabilit o ierarhie a valorilor între creaturi. Omul, creat după chipul lui Dumnezeu, este plasat în centrul și vârful creației, nu numai pentru că tot ceea ce există îi este destinat lui, ci mai ales pentru că reflectând strălucirea imaginii divine și imitându-și Creatorul în iubire

6. Sandro SPINSANTI, „Medico”, în: *Nuovo Dizionario di Teologia Morale*, San Paolo-Cinselo Balsamon, Milano, 1990, pp. 736-749, aici, p. 740.

7. Innocenzo MAZZINI, „La Letteratura Cristiana Antica e la Medicina (II)”, în: *Les Études Classiques*, 71 (2003), pp. 241-261, aici pp. 251-252.

8. Antonio CASERA, „Storia della sanità e dell'azione della Chiesa nel mondo sanitario”, în: Gian Maria COMOLLI e Italo MONTICELLI, *Manuale di Pastorale sanitaria*, Edizioni camilliane, Torino, 1999, pp. 63-73, aici p. 63.

are datoria ca prin el toată creația să atingă perfecțiunea deplină. Din această perspectivă, numai omul dintre toate creaturile poate fi și este persoană⁹.

Termenul de *persoană* în creștinismul oriental are o valoare atât de mare încât Teologia Ortodoxă explică prin el atât Întruparea Fiului lui Dumnezeu¹⁰, cât și toate actele mântuitoare ale Acestuia tocmai pentru că omul este cea ființă care se orientează către Dumnezeu¹¹ și poartă în el chipul Său. Din acest punct de vedere toată acțiunea pastorală a Bisericii are un caracter *prosopocentric*¹².

Persoana lui Hristos este prototipul fiecărui creștin care se confruntă cu boala, suferința și durerea. Hristos S-a întrupat, a pățimit, S-a răstignit și a murit nu pentru a elimina suferința, ci pentru a o transfigura în sensul ascultării¹³.

Această viziune despre om, chiar dacă nu era sistematizată așa cum o știm astăzi, este prezentă chiar din *Faptele Apostolilor*, unde apostolii aduc la existență, atât pentru ajutorarea materială prin agape a celor nevoiași, cât și pentru hrana spirituală prin Sf. Euharistie, instituția diaconatului. Diacon înseamnă „slujitor” și reprezenta la momentul *Faptelor Apostolilor* misiunea care se cerea dezvoltată în interiorul unei comunități-Biserici care simțea nevoia și urgența de a asigura asistența pastorală pentru cei săraci, fără un acoperiș, văduve și orfani. *Constituțiile Apostolilor* spune despre membrii acestei instituții a diaconatului că sunt

9. MANLIUS SEVERINUS BOETIUS, „Liber de persona et duabus naturis”, în: *PL* 64:1337D-1354D, 1343B: „Din toate acestea, este limpede că nu poate fi vorba de persoană în trupurile fără viață; nimeni nu zice că există o persoană a pietrei, a viețuitoarelor fără simțire. Nu există o persoană a arborelui sau a ființelor fără inteligență și rațiune, a calului sau a boului și a celorlalte animalelor care-și duc viața mute și fără rațiune, trăind doar după simțuri. Dar zicem că există o persoană a omului, a lui Dumnezeu, a îngerului.”

10. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003, p. 113.

11. Dominique BEAUFILS & com, *Bioetica și Taina persoanei. Perspective ortodoxe*, trad. din lb. fr. de Nicoleta Petuhov, Editura Bizantină, București, 2005, pp. 40-41.

12. În centrul atenției stă persoana. De la grecescul *προσωπον* – persoană.

13. Leontin POPESCU, „Suferința în Sf. Scriptură”, în: *Teologie și Educație la Dunărea de Jos*, Arhiepiscopia Dunării de Jos, Galați, 2020, pp. 200-221, aici 218.

„ochiul, inima, sufletul episcopului pentru cei bolnavi și săraci și ei trebuie să țină o evidență a celor în suferință și în nevoi actualizată mereu episcopului”¹⁴.

Deodată cu instituția diaconatului au apărut și numeroase case ospitaliere numite în epocă *domus episcopus*, pentru că se aflau pe lângă reședința episcopală, și care au devenit arhetipuri ale instituțiilor spitalicești moderne¹⁵.

În perioada apostolică și post apostolică slujirea de ajutorare a celor bolnavi și în nevoi va fi concomitentă cu anunțarea Evangheliei, întâlnindu-se continuu în confruntarea creștinismului cu filosofia greacă, în special cu cea cinic-stoică, în care filosofii se prezentau drept medici capabili de vindecare a patimilor sufletului¹⁶. În general, cercetările cu privire la medicina patristică atestă o apreciere pozitivă pentru știința medicinei din partea creștinilor. Dar, în mod inevitabil, de-a lungul timpului au fost și tensiuni și chiar unele refuzuri¹⁷.

14. CONSTITUTIONES APOSTOLICAE, III, 19, în: PG 1:501-1156, aici col. 802C-803A; vezi și DISDASCALIA ET CONSTITUTIONES APOSTOLORUM, III, 13, 2-7, în: Franciscus Xaverius Funk, vol.1, Paderbonae, Libraria Ferdinardi Schoeningh, 1905, p. 212-216: “Si ergo Dominus hoc fecit, vos, diaconi, nolite dubitare, ut super impotentes et infirmos hoc faciatis, quia operarii veritatis estis, Christi exemplo succincti. Ministrare igitur cum dilectione, non murmurantes nec dubitantes; nam si ita agitis, secundum hominem facitis ea et non secundum Deum, et mercedem vestram similem diaconiae vestrae accipietis in die visitationis. Oportet ergo vos, diaconi, visitare omnes, qui egent. Et de his, qui tribulantur, renuntiate episcopo; et debetis anima eius esse et mens, ad omnia excussiores et oboedientes ei”. (De aceea, dacă Domnul a făcut aceasta, voi, diaconilor, nu ezitați să faceți aceasta pentru cei neputincioși și cei slabi, pentru că sunteți lucrători ai adevărului, conformați cu exemplul lui Hristos. Slujește așadar cu dragoste, fără murmur sau îndoială; căci dacă acționezi astfel, le faci după om și nu după Dumnezeu și vei primi răsplata ta asemănătoare cu diaconatul tău în ziua vizitei. Prin urmare, este necesar ca voi, diaconilor, să vizitați pe toți cei care au nevoie. Iar despre cei necăjiți, raportați episcopului; și voi trebuie să fiți sufletul și mintea lui, în toate lucrurile mișcate și ascultătoare de el).

15. Giorgio COSMACINI, *L'arte lunga. Storia della medicina dall'antichità a oggi*, Laterza, Bari 2009, pp. 117-118.

16. Vincenzo LOMBINO, „Medico (Cristo)”, în: *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane F-O*, Maerietti, Genova-Milani, 2007, pp. 3168-3181, aici p. 3169.

17. Enrico DAL COVOLO, „I primi cristiani e la medicina. L'assistenza e la cura dei malati”, în: *Studi sull'oriente cristiano*, vol.11, 2 (2007), pp. 31-40, aici pp. 33-34.

II. Hristos Medicus în perioada apologetilor

Toți apologeții creștini combat misterele și gnoza filosofilor greci ca „imitații diabolice” ale adevărului creștin, imaginea lui *Hristos MEDICUS* dobândind astfel o mare forță și fiind transferată în domeniul dogmatic și catehetic ca o contra-imagine a zeului medicinei antice Asklepios, cu numeroase temple de cult în tot bazinul Mării Mediterane¹⁸, centrul fiind în orașul Pergam¹⁹.

Secolul al II-lea a fost epoca în care s-au remarcat personalități medicale precum Soranus și Galenus²⁰, care au dat un puternic impuls medicinei și au trezit entuziasmul pentru arta medicală; a fost și secolul în care cultul lui Asklepios a avut o mare dezvoltare, numit cu titlul de sotér (salvator) pentru vindecările miraculoase care i-au fost atribuite de credincioșii săi, fapt atestat de numeroasele ofrande votive așezate în sanctuarele din Epidaur, Cos, Pergam, Roma sau în cele împrăștiate în întreaga Mediterană²¹. Recuperarea sănătății a fost însă întotdeauna considerată rodul acțiunii miraculoase a zeului, epifaniei căruia, directă sau mediată de viziunile onirice și de ritul de incubatie²², i se atribuia eficacitatea vindecătoare a remediilor indica-

18. V. LOMBINO, „Medico (Cristo)”, p. 3171.

19. Vincenzo Marcello LA MATINA, „Il posto del malato tra ethos e logos. Luoghi di cura e saperi nel mondo antico e tardoantico”, în: *Medic. Metodologia Didattica e Innovazione Clinica, Nuova Serie*, vol. 15, nr. 2, Editore Ospedaletto, Pisa : Pacini, 2007, pp. 17-31, aici p. 21.

20. Immacolata AULISA, „Medicina umana e medicina divina nella polemica tra giudei e cristiani: le fonti agiografiche altomedievali”, în: *Studi Bitontini, numero speciale. Atti del Convegno di Studi temp(i)o della sofferenza. Temp(i)o di Dio. Malattia e Religione tra antico e moderno, Bitonto, 16-19 marzo 2013*, 99-100 (2015), pp. 125-154, aici p. 130; vezi și Stefania FORTUNA, „Controversie nella Medicina antica”, în: *Medicina nei secoli arte e scienza: rivista di storia della medicina / fondato da Luigi Stroppiana*; a cura di: Dipartimento di medicina sperimentale, Università degli studi La Sapienza di Roma, 29/3 (2017), pp. 741-751.

21. Dario DAFFARA, *L'Ospedale di Sansone a Constantinopoli e la cura del malato nel mondo protobizantino. Tesi di specializzazione*, Scuola di Specializzazione in Beni Archeologici, Università di Bologna, Bologna, 2014, pp. 11-21.

22. Rit divinatory constând în a dormi într-un sau lângă un templu pentru a obține, în vis, răspunsurile unui zeu tămăduitor.

te, chiar și atunci când acestea erau omoloage celor prescrise de medicina laică a vremii.

Riscul ca Iisus din Nazaret să fie asimilat unui simplu făcător de minuni sau unui vindecător a fost greu de a fi îndepărtat chiar de la începutul slujirii sale publice, și cu atât mai mult în contextul religios al secolelor II-IV, mai ales în sincretismul promovat de împăratul Commodus și apoi de dinastia Severilor (185-235). Faptul că zeul medicinei a exercitat o fascinație periculoasă asupra creștinilor este evident făcând doar o simplă incursiune în literatura creștină antică, unde nu de puține ori autorii creștini combat cu toată puterea imaginea lui Asklepios suprapus reprezentărilor antice ale lui Hristos²³.

Pentru a scoate la lumină adevărata lucrare a lui Hristos pentru neamul omenesc, vechii scriitori creștini au orchestrat o adevărată strategie, menită să lipsească de orice credibilitate asimilarea lui Hristos cu Asklepios. În primul rând, Sf. Părinții și-au început protestul intrând pe același teren ca adversarii lor păgâni și anume au atacat fără ezitare domeniul sacru al mitului: acesta este sensul regăsit la toți autorii tradiției clasice, precum poeți epici, lirici și tragedieni, considerați într-un fel „depozitarii” miturilor păgâne. În al doilea rând, Sf. Părinții au încercat să evidențieze aspectele mai scandaloase, sau chiar imorale, ale mitului păgân în cauză. Prin dezvelirea publică a momentelor scandaloase în legătură de exemplu cu nașterea și moartea lui Asklepios, ei au intenționat să arate că el nu poate fi în niciun caz echivalat cu un zeu; iar acuzele de lăcomie și incompetență în exercitarea profesiei i-au distrus credibilitatea ca zeu-om. El este redus în mod clar la dispreț, în timp ce orice pretenție pe care o are de a concura cu Iisus Hristos este ridiculizată, Hristos fiind în schimb predicat – doar el – ca doctor și binefăcător, ca singurul salvator al lumii.

La finalul acestei operațiuni, condusă sistematic împotriva religiei păgâne, Iisus Hristos nu a putut rămâne decât fără concurenți, pentru că zeii s-au prăbușit unul câte unul, iar „galeria personajelor divine” propusă spre imitare și rugăciune s-a golit treptat. Este o consecință

23. Ernesto DE MIRO, Giulia Sfameni GASPARRO, Valentina CALÌ (a cura di), *Il culto di Asclepio nell'area mediterranea*, Atti del Convengo Internazionale, Arigento 20-22 novembre 2005, Gangemi Editore, Roma, 2009, pp. 265-275.

firească ca locurile sacre pentru Asklepios, dar nu numai²⁴, să fi fost convertite în locuri de vindecare creștină. Trecerea de la cultul lui Asklepios la cel al sfinților doctori fără de arginți și făcători de minuni, precum Chir și Ioan, Cosma și Damian, Ilarion, Antonie, Tecla, Dimitrie²⁵, este de înțeles și evidentă, mai ales dacă se ține cont de îndemnul evanghelic: „Tămăduiți pe cei neputincioși, înviați pe cei morți, curățiți pe cei leproși, pe demoni scoateți-i; în dar ați luat, în dar să dați“ (Mt 10:8).

Critica din partea creștinilor la adresa cultului lui Asklepios, după unii bibliști²⁶, începe chiar de timpuriu, încă de la Sf. Ioan Evanghelistul, însă capătă forme concrete în perioada apologetilor care critică patimile, în special avariția unor astfel de zei medici. Atenagora²⁷, de exemplu, le spune grecilor că un zeu care ar trebui să fie nemuritor este deasupra poftei de câștig și nici nu se poate manifesta asemenea unui om. Unul dintre defectele majore ale lui Asklepios a fost de fapt acela de a fi un zeu lacom: „Printre divinitățile tale păgâne ai nu numai un fierar, ci și un doctor; doctorul era avar și Asklepios era numele lui“, scria Sf. Clement al Alexandriei²⁸. Potrivit lui Tertulian, „avaritia“

24. Giulia Sfameni GASPSRRO, „Taumaturgia e culti terapeutici e taumaturgici nel mondo tardo-antico: fra pagani, ebrei e cristiani“, în: *Nuova Biblioteca di Scienze Religiose*, 11, (2008), pp. 13-53; (a cura di) Enrico DAL COVOLO e Giulia Sfameni GASPSRRO, *Cristo e Asclepio. Culti terapeutici e taumaturgici nel mondo mediterraneo antico fra pagani e cristiani*, Atti del Convegno internazionale Accademia di Studi Mediterranei, Agrigento 20-21 novembre 2006, Las-Roma, 2008, aici pp. 30-31.

25. Franca Caterina PAPPARELLA, „Sul concetto di malattia e guarigione nell'antichità cristiana. Analisi iconografica e archeologia della devozione“, în: *Rivista Biblica*, 3 (2018), pp. 423-463, aici pp. 439-440.

26. Ekkart SAUSER, „Christus Medicus – Christus als Arzt und seine Nachfolger im fruhen Christentum (Hristos ca medic și adepții săi în creștinismul timpuriu)“, în: *Trierer Theologische Zeitschrift*, vol. 101 (1992), pp. 101-123, aici p. 106.

27. ATHENAGORAS ATHENIENSIS PHILOSOPHUS CHRISTIANUS, „Legatio pro christianis“, în: *PG* 06:890-973, aici XXIX, 3, col. 956C: „Vel igitur dii erant, nec eos auri capibebat amor: (O mumus aurum maximum mortalibus. Nec mater ulla tantum habet dulcedinis, nec nati. Nulla enim re indiget Numen, nec cupiditate vincitur) nec mortui sunt; vel homines cum essent, improbi ob imperitiam fuerunt, et pecuniae cupidi.

28. SANCTUS CLEMENS ALEXANDRINUS EPISCOPUS, „Cohortatio ad gentes – Protrepticus ad Graecos“, în: *PG* 08: 49-246, aici col. 102: „Nec solum aeris fa-

lui Asklepios a dus în societatea antică la neglijarea științei medicinei, ceea ce l-a costat condamnarea lui Jupiter, care l-a incinerat cu un fulger²⁹.

Gratuitatea lui Hristos care vindecă și mântuiește nu numai pe cei apropiați, ci și pe cei depărtați, nu numai adepții săi, ci și pe cei de diferite credințe și culte, este necunoscută în Olimpul căruia îi aparține Asklepios. Aristide Apologetul³⁰ sau Atenianul scrie în această privință că pentru creștini slujirea aproapelui este total dezinteresată și se face potrivit poruncii lui Hristos, chiar și pentru dușmani. Lactantius afirmă și el că filantropia „este un semn al umanității supreme și este o mare lucrare să îngrijești și bolnavii, care nu au cine să-i ajute, care trebuie îngrijiți și mângâiați”³¹. Sf. Iustin Martirul și Filosoful este mult mai direct în a considera cultul lui Asklepios și vindecările din templele sale ca fiind opera demonilor, care au încercat astfel să împiedice lucrarea lui *Hristos Medicus*³². În același fel procedează Sf. Iustin și în *Dialogul cu evreul Tryfon*, unde explică cu argumente pertinente că toate vindecările săvârșite de Asklepios sau de personaje similare nu sunt altceva decât imitații diabolice și însușiri necuvenite ale prerogativelor lui Hristos, atribuite Lui de către profeții Vechiului Testament³³. Aici Sf. Iustin nu se ceartă cu păgânii, ci cu evreii, dar acest lucru nu-l

brum, sed etiam medicum habes inter deos. Is vero avarus erat, et nomen habuit Aesculapi”.

29. QUINTUS SEPTIMIUS FLORENS TERTULLIANUS, „Apologeticus adversus gentes pro cristianis”, în: *PL* 01:305-604, aici col. 407C: „Entenim fabulantur, Aesculapium adversus Fata, hoc est, advesus voluntatem Jovis, mortuos quosdam ingenti pretio coptum, ad vitam revocase. Illud vero incussum fulmen, illaque in secuta combustio, haud penitus sincere vitae impollutique ingenii argumenta sunt”.

30. ARISTIDE, „Apologia”, în: *Gli Apologeti Greci*, trad. it. di Carla Burini, Citta Nuova Editrice, Roma, p. 47-59, aici p. 59.

31. Lucius Caecilius Firminianus LACTANTIUS, „Divinarum Institutionum Liber VI”, în: *PL* 06:633-732A, aici col. 680BC: „Aegros quoque, quibus defuerit qui asistat, curandos fovendosque suscipere, summae humanitatis et magnae operationis est”.

32. SANCTUS JUSTINUS PHILOSOPHUS ET MARTYR, „Apologia prima pro Christianis”, în: *PG* 06:327-440, aici col. 362: „Sed haec, ut diximus pravi daemones perperarunt”.

33. SANCTUS JUSTINUS PHILOSOPHUS ET MARTYR, „Dialogus cum Tryphone Iudaeo”, în: *PG* 06:471-802, aici cap. 69, col. 635D: „Diabolus, dum veritatem aemulatur, invexit fabulas de Baccho, Hercule et Aesculapio”.

împiedică să folosească mitul și cultul lui Asklepios ca un aspect particular al activității cu multe ispite a demonilor. El îi spune lui Trifon că demonii în demersul lor de înșelare a omului reușesc să stabilească o relație directă între poveștile păgânilor și Sfânta Scriptură, cu scopul de a demonstra că anunțurile profetice se realizează de fapt și la cei care se ocupau cu magia la păgâni. În acest fel demonii organizează o adevărată încercare de a-i induce în eroare pe cei care se apropie de cărțile sacre.

„Când diavolul îl prezintă pe Asklepios care înviază morții și vindecă alte boli“, îl întreabă Sf. Iustin pe Tryfon, „nu trebuie să spun că și în acest aspect el imită profețiile referitoare la Hristos?“³⁴.

În disonanță cu ceilalți apologeți greci, Teofil al Antiohiei surprinde activitatea lui *medicus bonus* în persoana lui Dumnezeu Tatăl, care își desfășoară în mod gratuit lucrarea de mântuire și de vindecare prin Logos și Înțelepciune, afirmând astfel lucrarea comună a persoanelor Sf. Treimi pentru mântuirea omului³⁵. La fel și Sf. Irineu de Lyon, în *Adversus Haeresis*³⁶, prezintă fie chipul lui Hristos Medicus, fie chipul lui Dumnezeu ca un Bun Medic, care își dovedește priceperea în vindecarea umanității bolnave. Sf. Ignatie Teoforul le scrie și el efesenilor³⁷ că trupul lui Hristos este singura pâine care „este medicamentul nemuririi“, un antidot împotriva morții, hrana vieții veșnice în Isus Hristos.

34. SANCTUS JUSTINUS PHILOSOPHUS ET MARTYR, „Dialogus cum Tryphone Iudaeo“, PG 06:638A: „Cum autem AEsculapium muortuos excitantem et alios morbos curantem inducit, nonne edita de Christo vaticinia in hoc quoque similiter imitatum dixerim?“

35. S.THEOPHILUS ANTIOCHENUS, „Libri tres ad Autolycum“, în: PG 06:1023-1175, aici col. 1033: „Quis est iste medicus? Deus qui per Verbum et Sapientiam sanat et vivicat. Deus per Verbum te sapientiam condidit universa.

36. SANCTUS IRENAEUS, episcopus Lugdunensis et Martyr, „Adversus Haereses libri quinque“, III, 5, 2, în: PG 07:433- 1224, aici col. 359: „Quoniam autem Dominus medicus venit eorum qui male habent, ipse testificatur, dicens: Non est opus sanis medicus, sed male habentibus. Non veni vocare justos, sed peccatores ad poenitentiam“. (Mc. 2, 17; Le. 5, 31-32).

37. SANCTUS IGNATIUS, „Epistola ad Ephesios“, în: PG 05:643-662B, aici col. 662B: „Filius est hominis et Filius Dei, ut obediatis episcopo et presbyterio mente indivulsa, frangentes panem unum, qui pharmacum cum immortalitatis est, antidotum, ne moriamur, sed vivamus semper in Jesu Christo“.

În secolul al treilea, alexandrinii sunt cei care au dat o definiție mai completă metaforei *Hristos medicus*. În particular, o atenție deosebită acordată practicii medicale este evidențiată de Origen atunci când afirmă că

„este necesar să cunoaștem metoda și principiile medicinei, nu doar să știi ce să faci, cum să acționezi, să intervii asupra unei plăgi, să stabilești o măsură cumpătată și strictă, regim alimentar, să simți focul febrei în bătaia pulsului, pentru a usca, tempera și restrânge abundența de umiditate în ciclurile de tratament. Dacă cineva știe numai aceste lucruri și nu le urmează cu acțiunea, cunoștințele sale vor fi inutile”³⁸.

Tot Origen este cel care fixează un punct de echilibru între medicina ca știință și valoarea pedagogică a suferinței din mistica orientală, considerând arta medicinei ca un dar de la Dumnezeu:

„Persoanele religioase – zice Origen – apelează la medici ca la niște colaboratori ai lui Dumnezeu, foarte bine știind că El a dăruit oamenilor, ca de altfel toate celelalte științe, și știința medicinei și că El a fost cel care a poruncit pământului de a crește ierburi. În orice caz, oamenii religioși știu și că arta medicilor nu poate nimic dacă Dumnezeu nu vrea, și că poate foarte mult atunci când Domnul vrea”³⁹.

Potrivit opiniei sale, Dumnezeu cooperează la acțiunea medicului obișnuit, dar aceasta nu-l împiedică pe alexandrin să aibă o concepție firească despre medicina trupească; bolile și infirmitățile organismului au cauzele lor naturale și nu pot fi considerate totdeauna consecințele păcatelor. Origen insistă asupra necesității de a merge la medic pentru recuperarea sănătății trupești. Prin urmare, Origen consideră medicina

38. ORIGENES, „Homiliae in Lucam”, în: PG 13:1801-1900, aici I, col. 1804: „Velut in medicina oportet me rationem et dogmata scire medicinae, non ut tantummodo noverim quid debeam facere, sed ut faciam, id est, ut secem vulnera, victum moderatum castigatumque disponam aestus febrium in pulsum venarum sentiam, ut curationibus cyclis humorum abundantiam siccem, temperem atque restringam. Quae si quis tantum scierit et non opere fuerit subsecutus, cassa erit eius scientia.”

39. ORIGENES, „Adnotationem in Librum III Regum.”, în: PG 17:53-56, aici col. 54C-55A: „Qui enim religione sunt praediti, utuntur quidem medicis tanquam ministris Dei, sciens quod et medicam scientiam ipse largitus est hominibus, quemadmodum et reliquas herbas quoque ipse de terra germinare edixit. Sciunt tamen nihilominus, nihil posse, quantum Deus vult.”

esențială pentru umanitate⁴⁰ și o recomandă credincioșilor, dar el este convins și de opțiunea vindecării prin rugăciune pentru cei care sunt avansați în viața spirituală⁴¹. La fel se exprimă și Sf. Grigore de Nyssa, definindu-l pe Hristos ca „adevăratul doctor al suferințelor sufletului”⁴².

Pentru Origen, ca dealtfel și pentru Clement Alexandrinul⁴³, medicina și cunoașterea cuvântului Lui Dumnezeu sunt comparabile și aceasta pentru că ambele sunt necesare vieții omului, încât imaginea lui *Hristos Medicus* capătă un loc important atât în discursul catehetic și spiritual, dar și în cel apologetic⁴⁴, așa cum vom vedea la Sf. Atanasie⁴⁵ și Sf. Chiril al Ierusalimului⁴⁶ și tot atât de puternic la Sfinții Capadocieni.

Metafora lui *Hristos medicus* nu face doar aluzie la opera de mântuire realizată de Hristos, ci Hristos este de fapt definit drept Cel ce vindecă și trupul și sufletul deodată, „singurul doctor al trupurilor și al sufletelor”, care dă vindecare celor care Îl invocă în bolile trupului și spiritului⁴⁷.

40. ORIGENES, „Contra Celsum”, în: PG 11:637-1632, aici, Liber III, 12C, col.934C: „Itaque quoniam commoda, imo necessaria generi humano medicina est”.

41. ORIGENES, „Contra Celsum”, în: PG 11:637-1632, aici, Liber VIII, 60, col. 1607C: „Sed medicinae ope quaerenda est sanitas, si quis simplicem et communem vitam velit ducere; si autem vulgari praestantiorum, pietate in summum Deum et fuis ad illum precibus”.

42. SANCTUS GREGORIUS NYSSENUS, „De Oratione Domenica”, în: PG 44:1119-1194, aici col. 1161D: „Verus igitur animae vitiorum et morborum medicus est”.

43. CLEMENS ALEXANDRINUS, „Paedagogus”, în: PG 08:247-684, aici col. 320BC.

44. V. LOMBINO, „Medico (Cristo)”, p. 3173.

45. SANCTUS ATHANASIUS ALEXANDRINUS, „Oratio de Incarnatione Verbi”, în: PG 25:95-197, aici col. 127BC; 174C: „Posquam vero factus est homo, exegitque necessitas, curarentur: consentaneum erat medicum et salvatorem ad res jam factas accedere ut ea quae humano instrumento corpore nimirum uti debet”.

46. CYRILLUS HIEROSOLYMITANUS, „Catechesis”, în: PG 33:331-1059, aici „Catechesis”, II, 6, col. 414C: „Tua quamvis cumulata peccata, multitudinem miserationum Dei non exuperant: nec medici scientiam vincunt vulnera”; „Catechesis”, X, 13, col. 678: „Jesu itaque juxta bHebraeos Salvatorem sonat, in lingua vero Graeca eum qui sanat. Quandoquidem animarum est et corporum medicus, et spiritum curator: eos quidem qui sensibilibus oculis caeci sunt sanas, metibus vero etiam lumen inducens; claudorum visibilium medicus, peccatorumque pedes ad poenitentiam dirigens”.

47. ORIGENES, „Homiliae in Leviticum”, în: PG 12:405-573, aici „Homilia VII”, col. 476B: „Nunc vero animarum et corporum medicus, simulque et Dominus, jubet ebri-

Între secolele al IV-lea și al V-lea, în Occident, figura lui Hristos Medicus este folosită mai puțin în scopuri apologetice, capătând în această perioadă profunzime teologică⁴⁸. Sf. Ambrozie⁴⁹, de exemplu, propovăduiește nevoia convertirii și speranța găsirii iertării în Hristos, Adevăratul Mântuitor-Medic pentru iertarea păcatelor și vindecarea spirituală⁵⁰. Augustin⁵¹ adâncește sensul teologic al numirilor de *medicus* și *salvator* atribuite lui Hristos, îndemnând atât pe medici, cât și pe pacienți să conștientizeze faptul că numai Dumnezeu poate da vindecarea cu adevărat. Augustin este printre primii care insistă nu doar la folosirea cu toată încrederea a științei medicale, ci și asupra unei alte necesități tipice medicinei hipocratice anume: aceea de a depăși simptomul și de a căuta cauzele bolii:

etatis herbam et crapulae vitandam, similiter et sollicitudinum saecularium velut mortiferos succos cavendos“.

48. I. AULISA, „Medicina umana...“, p. 131.

49. SANCTUS AMBROSIUS, „De Helia et Ieiunio“, în: *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum (CSEL)* 33, ex recensione: Carolus Schenkl, Vindobonae, Lipsiae, 1897, pp. 411-465, aici 457-458: „Et si fuimus ei in aliquo obnoxii, iam, non sumus confugimus ad medicum vulnera superiora curavit et si quid superest acerbatis, medella non deerit etsi quid iniuriae fecimus, memor non erit qui semel donavit etsi gravia deliquimus, magnum medicum invenimus, magnam medicinam gratiae eius accepimus; magna medicina enim tollit peccata magna. Habemus etiam plura subdita, quibus peccata nostra redimamus pecuniam habes redime peccatum tuum. Non venalis est dominus, sed tu ipse venalis es peccatis tuis uenditus es: redime te operibus tuis, redime te pecunia tua“.

50. SANCTUS AMBROSIUS, „De Cain et Abel“, în: *CSEL* 32, ex recensione: Carolus Schenkl, Vindobonae, Lipsiae, 1897, pp. 339- 409, aici p. 388: „Redemptor Levites est, qaia vir sapiens redemptio insipientis est, qui tamquam medicus aegrum insipientis animum fouet et quaedam adspersit solidiori menti prudentiae medicamenta imitatus illum medicum qui de caelo venit ut demonstraret hominibus prudentiae uias et sapientiae semitas parvulis reuelaret videbat enim laborantes non posse sine remedio salvari et ideo medicinam tribuebat aegris, ideo omnibus opem sanitatis detulit, ut quicumque perierit mortis suae causas sibi adscribat, qui curari noluit, cum remedium haberet quo posset euadere, Christi. Autem manifesta in omnes praedicetur misericordia, eo quod ii qui pereunt sua pereant neglegentia, qui autem saluantur secundum Christi sententiam liberentur, qui omnes homines uult saluos fieri et in agnitionem veritatis venire“.

51. S. AURELIUS AUGUSTINUS, „Sermo 155, 10“, în: *PL* 38:840-849, aici col. 846-847: „Medicina autem ideo inventa est, ut pellatur vitium, et sanetur natura. Venit ergo Salvator ad genus humanum, nullum sanum invenit, ideo magnus medicus venit“.

„Când un medic vrea să stârpească o boală, dacă se limitează la tratarea bolii și nu și a cauzei care a produs-o, aceasta pare a fi vindecată pentru un timp, în timp ce cauza rămâne, boala reapare”⁵².

Într-o altă lucrare, *De civitate Dei*, Fer. Augustin subliniază, pe de o parte, ineficacitatea frecventă a medicinei și a remediilor sale dureroase, care adesea se adaugă la durerea deja provocată de boală, pe de altă parte, amintește despre vindecări miraculoase și vindecări obținute prin credință sau minuni urmare a manifestării credinței⁵³. Cam în aceiași termeni se va exprima ceva mai târziu și Sf. Ioan Damaschinul, luând în considerare necesitatea examinării bolii plecând de la natura întregului: constituție, loc, timp, vârstă.

„Un medic expert – scrie Sf. Ioan Damaschin – nu administrează tuturor și nu întotdeauna același tip de remediu, ci dă medicamentul fiecăruia după constituție, loc, boală, timp și vârstă. De aceea, el tratează într-un fel pruncul, în altul pe cei înaintați în ani, într-un fel pe cei bolnavi și în altul pe cei sănătoși și nici în aceeași măsură pe cei bolnavi, dar pe baza stării și a bolii lor și ține seama de starea de sănătate, ca să aducă un leac vara, altul iarna, altul primăvara, altul toamna și în cele din urmă altul pentru fiecare loc după deosebirile regiunilor”⁵⁴.

În Occident, Sf. Benedict de Nursia a fost printre ultimii care au contribuit la folosirea metaforei lui *Hristos Medicus*, care ulterior și-a

52. S. AURELIUS AUGUSTINUS, „In Ioannis Evangelicum”, în: *PL* 35:1379-1976, aici „Tractatus”, 25, 16, col. 1604: „Medicus quando aegritudinem discutit, si curet quod per aliquam causam factum est, et ipsam causam qua factum est non curet, ad tempus videtur mederi, causa manente morbus repetitur”.

53. S. AURELIUS AUGUSTINUS, „De civitate Dei”, în: *PL* 41:13-804, aici Liber XXII, 8 și 22, col. 760-771: „De miraculis, quae ut mundus in Christum crederet facta sunt et fierimundo credente non desinunt”; 784-787: „De miseriis ac malis, quibus humanum genus merito primae praevaricationis obnoxium est et a quibus nemo nisi per Christi gratiam liberatur”.

54. SANCTUS JOANNES DAMASCENUS, „Pro Sacris Imaginibus Orationes tres”, în: *PG* 94:1227-1421, aici col. 1289B: „Sicut enim peritus medicus non omnibus, nec semper, tum morbi, tum temporis, tum aetatis habita rationem medicinam praebet: atque alia quidem rationem infantem curat, alia virum aetate provectum, aegrotantem alia, alia denique sanum nec aegrotis omnibus eodem medetur modo, sed status ac valetudinis rationem init, ut aliud quidem aestate medicamentum afferat, aliud hieme, alterum vere, autumao alterum, alterum demum pro locis singulis secundum regionum discrimina”.

pierdut încet forța teologică⁵⁵; la începutul Evului Mediu, puterea lui *Hristos Medicus*, a trecut încet, încet către sfinții doctori fără de arginți, renumiți atât în Orient, cât și în Occident. Pe de altă parte, titlul de „doctor spiritual”, atribuit atât în Răsărit, cât și în Apus, episcopilor, comparați chiar de *Constituțiile Apostolice*⁵⁶ cu niște chirurghi spirituali, trece prin Sf. Atanasie cel Mare, care a scris *Viața Sf. Antonie cel Mare*, numit „medicul Egiptului”⁵⁷, pe seama monahului, văzut ca medic spiritual, capabil să vindece bolile sufletului. Sf. Ioan Casian⁵⁸, prin scrierile sale, răspândește și el în lumea monahală latină încrederea

55. I. AULISA, „Medicina umana...”, p. 132; vezi și V. LOMBINO, „Medico (Cristo)”, p. 3180.

56. CONSTITUTIONES APOSTOLICAE, II, 41, PG 01, col. 698BC-699A; vezi și DISCASCALIA ET CONSTITUTIONES APOSTOLORUM, II, 41,1-10, în: Franciscus Xaverius Funk, vol. 1, pp. 130-132: „Propterea tanquam medicus compatiens omnes peccatores cura omnemque prudentiam adhibe et affer sanationem ad vitam eorum sustentandam, neque sis paratus abscindere membra Ecclesiae, sed utere verbo ligationum et castigationibus lenitatum et emplastro deprecationis. Enim ulcus altum fit carne tabescente, cura ilud et aequa medicamentis salutaribus; sin autem foetidum fit, purga illud mordaci medicamento, id est verbo correptionis. Si vero caro exoritur, scabe eam et coaequa acri medicamento, id est comminando iudicium. Et si cancer exsistit, causticis ure eum, id est imponendo multa ieiunia resea et purifica ulcus putridum. Vero cancer maior fit et superat etiam caustica, iudica, quod membrum sit foetidum, deinde cum aliis medicis consilium iniens et multum meditans abscinde membrum illud foetidum, ne totum corpus corrumpat. Ne facile igitur promptus sis ad secandum nec protinus festines nec curras ad serram multis dentibus armatam, sed prius utere scalpello et scinde ulcus, ut aperte videatur ac perspiciatur causa morbi occulti, qualis intus sit, ut totum corpus doloris expers conservetur. Sin autem aliquem vides paenitentiam non agere neque ullam spem praebere, tunc cum tristitia et luctu abscinde eum et eice ex Ecclesia”.

57. S. ATHANASIUS, „Vita Sancti Antonii”, în: PG 26:835-978, aici col. 966A: “Deum quasi medicus AEgypto a Deo datus erat”.

58. IOHANNIS CASSIANI, „De Institutis Coenobiorum et de Octo Principalium Uitorum Remediis”, în: CSEL 17, ex recesione Michaelis Petschenig, Vindebonae, 1888, p. 5-68, aici. XII, 8, p. 211: „Ideoque universitatis creator et medicus Deus causam principiumque morborum superbiam esse cognoscens contraiis sanare contraria procuravit, ut ea scilet, quae per superbiam conruerant, per humilitatem resurgerent, ille namque dicit: in celum conscendam, et hic dicit: humiliata est in terra anima mea”; vezi și SF. IOAN CASIAN, „Așezămintele Mănăstirești”, în: *Părinți și Scriitori Bisericești*, 57, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990, pp. 109-265, aici p. 252.